

Kansen voor een intrestwinststelsel?

J. P. B. ARTS - H. L. F. VERBRAAK - P. VAN YPEREN*

Sinds 1969 is een commissie van de Stichting van de Arbeid bezig een oplossing te zoeken voor de pensioenproblematiek in ons land. Langzamerhand wordt duidelijk dat de gedetailleerde aanpak die de Pensioencommissie heeft gekozen, voorlopig niet tot tastbare resultaten zal leiden 1). In dit artikel wordt erop gewezen dat het nationale pensioenbudget juist nu ruimte biedt voor een structurele pensioenverbetering. Voorts wordt betoogd dat het zaak is dat spoedig te doen, nl. vóórdat die financiële ruimte geruisloos in een verdere verlaging van de premiebetalingen wordt omgezet of voor minder urgente doeleinden wordt aangewend. Invoering van een intrestwinststelsel, een methodiek waarbij de rentewinst op iemands individuele „pensioenbesparingen” (premiereserve) wordt gebruikt om zijn „bevoren” pensioenaanspraak zo goed mogelijk tegen de inflatie te beschermen, als voorlopige maatregel, beantwoordt naar de mening van de auteurs aan het rechtsgevoel van de verzekerden. Bovendien sluit het aan op de praktijk bij een groeiend aantal fondsen en laat het zich goed uitbouwen tot een meer geperfectioneerd systeem zodra over dat laatste voldoende eenstemmigheid bestaat.

Inleiding

Wegens de zorgelijke economische situatie krijgt het onderwerp „pensioen” tegenwoordig niet de aandacht die het in rooskleuriger omstandigheden bij tijd en wijle wist op te eisen. Het pensioenvraagstuk is evenwel toch aandacht waard en gelukkig krijgt het die nog op een aantal plaatsen. Daarbij moet niet alleen worden gedacht aan de Stichting van de Arbeid die al ruim een jaar bezig is met het raadplegen van haar achterbannen over het vierde Interimrapport, dat zij na ruim tien jaar studie heeft uitgebracht. Ook de Tweede Kamer heeft zich met dit onderwerp beziggehouden.

Sinds juni 1980 is daar het Initiatiefwetsvoorstel van de heer E. Nypels (D'66) in behandeling, aangeduid met „Wet beperking pensioenverlies wegens inflatie” (kamerstuk 16 225, 3 juni 1980). Dit voorstel is bedoeld als interimregeling zolang er geen afdoende oplossing voor het gehele pensioenvraagstuk is ingevoerd. Zowel CDA (bij monde van de heer Weijers) en VVD (bij monde van de heer Nijpels) gezamenlijk, als de PvdA (de heer Toussaint), roerden zich vervolgens aan het pensioenfront. Zij hebben bij de behandeling van de begroting van Sociale Zaken moties ingediend, die eveneens ten doel hebben een interimoplossing tot stand te brengen voor de z.g. „pensioenbreuk” (het pensioennadeel dat iemand doorgaans lijdt als hij van werkkring verandert, vooral als dit op gevorderde leeftijd gebeurt). De parlementaire druk heeft er in maart van dit jaar toe geleid dat de Stichting van de Arbeid aan staatssecretaris De Graaf van Sociale Zaken heeft beloofd nog dit jaar een voorstel te doen voor een interimregeling ter beperking van de „pensioenbreuk”.

De uitspraken van de politici lijken veel op elkaar, met dit onderscheid dat het wetsvoorstel van D'66 is uitgewerkt. De basis voor dat voorstel is de gedachte dat het ten minste redelijk is de pensioenaanspraken zo goed als min of meer mogelijk is tegen inflatie te beschermen. Dit kan door de renteopbrengst voor zover die de actuariële rente plus risico-opslag overtreft — de z.g. rentewinst (stel 4¼%) — voor pensioenverbetering te gebruiken. Die rentewinst wordt ook niet helemaal los gezien van de inflatie. In het wetsvoorstel

wordt nu beoogd deze systematiek verplicht te stellen. Dit zou betekenen dat voor diegenen die z.g. „bevoren” aanspraken uit pensioenregelingen hebben, de met hun pensioenbesparingen gemaakte rentewinst jaarlijks wordt gebruikt voor verhoging van die bevroren aanspraken. Deze betreffen voornamelijk gepensioneerden, invaliden en degenen die — verplicht of vrijwillig — de dienst van een onderneming of bedrijfstak hebben verlaten. Deze laatste categorie wordt in het jargon aangeduid met „slapers”. Zij vooral zijn vaak het slachtoffer van de z.g. „pensioenbreuk”. Dit gebruik van de intrestwinst voor een zekere verbetering van bevroren aanspraken is geenszins nieuw. Dit gebeurt al voor veel gepensioneerden en op verschillende plaatsen, ook voor „slapers”.

Deze politieke activiteit op het terrein van de pensioenen kan men niet los zien van het feit dat er maar weinig reden is te geloven dat de plannen van de Stichting van de Arbeid binnen een termijn van vijf à tien jaar enige kans op invoering hebben. Daarom is het zinvol ervoor te pleiten in elk geval minstens één of meer kleine stappen te nemen. Invoering van een intrestwinststelsel, van de D'66-variant of zo men wil een andere, is zo'n kleine stap. Niet onvermeld mag blijven dat zelfs bij realisatie van alle plannen van de Stichting van de Arbeid, toch nog het probleem blijft bestaan dat eerder gevestigde aanspraken onaangeroerd blijven. Invoering van een intrestwinststelsel nu is wenselijk, ook wanneer ooit het voorstel van de Stichting van de Arbeid zou worden verwezenlijkt.

In de commentaren op het voorstel voor een intrestwinststelsel van D'66 zijn twee belangrijke bedenkingen geuit, die in het algemeen tegen elk intrestwinststelsel zouden kunnen worden ingebracht, te weten:

* De auteurs zijn raadgevende actuarissen

1) Zo bleek bij voorbeeld uit persberichten in maart jl. dat het CNV zich uiteindelijk tegen het door de Stichting van de Arbeid bepleite „levensjarenbeginsel” heeft uitgesproken, hetgeen neerkomt op fundamentele ontkrachting van die Stichtingsvoorstellen.

- zou een instrestwinststelsel een definitieve oplossing van het pensioenprobleem als waarmee de Stichting van de Arbeid bezig is niet doorbreken?
- hoe hoog zullen de kosten zijn en kunnen die wel worden opgebracht?

Doorkruist een instrestwinststelsel de plannen van de Stichting van de Arbeid?

Een instrestwinststelsel hoeft geen doorkruising te zijn van de plannen van de Stichting van de Arbeid. Een instrestwinststelsel is eenvoudig en sluit aan bij de praktijk van veel pensioenfondsen, zodat het als interimregeling uitstekend zal kunnen voldoen.

In een instrestwinststelsel hoeft ook niet te worden tegengegaan dat verzekeringsinstellingen het recht krijgen om van andere verzekeringsinstellingen waar vroegere slapersaanspraken zijn ondergebracht, de 4%-premiereserve op te vragen tegen overname van die aanspraken. Die aanspraken worden dan op het oude adres „doorgehaald” en zij kunnen bij de nieuwe verzekeraar op peil worden gehouden. Als men dat wil, moet men dat natuurlijk niet laten. Daaruit blijkt al, dat een instrestwinststelsel weinig beperkingen oplegt aan diegenen die — met in het achterhoofd b.v. een levensjarenstelsel — bijzondere wegen willen bewandelen. Logisch gezien betekenen instrestwinstsystemen geen enkele frustratie van welk plan dan ook. En bovendien — zoals we eerder zagen — doet een dergelijk systeem ook iets aan al hetgeen in een toekomstige pensioenplichtwet toch moet worden geregeld; in dit opzicht is de pensioenplichtstudie meer een slaapmiddel dan een tonicum!

We stelden dat het in theorie mogelijk is om bij instrestwinstsystemen alle kanten op te gaan. Is dat in de praktijk ook zo? Ja, mits men een goede administratieve constructie bedenkt. Het voorbeeld van het pensioenfonds van DSM toont de noodzaak van een soepel werkende regeling aan. Dit fonds (en nog enige andere) stellen de vertrekende werknemers in de gelegenheid de voor hun pensioenaanspraak gevormde reserve „mee te nemen” naar een nieuwe werkgever, op de wijze zoals zojuist werd besproken. Daartegenover stellen zij uiteraard nieuwe werknemers in staat de reserve van eventueel elders opgebouwde aanspraken „in te brengen”. In beginsel is dit dus een gewoon instrestwinststelsel. De bedoeling is immers dat de nieuwe werkgever de ingebrachte reserve omzet in extra „pensioendienstjaren”, op grond van de zakelijke reden dat de „beleggingswinst” over de ontvangen reserve hem ten goede komt. Dit lijkt een aantrekkelijke werkwijze en inderdaad kan op deze manier in bepaalde omstandigheden de pensioenbreuk worden verzacht. Maar het venijn zou zitten in een integrale verplichting van zo’n methode. Zonder uitpuittend te willen zijn, kunnen de volgende bezwaren van algemeen verplichte reserve-overdracht worden genoemd:

- de administratieve rompslomp die met de overdracht gepaard gaat. Te denken valt aan de bedrijfstakken met een zeer groot verloop onder het personeel, zoals in sommige sectoren van het midden- en kleinbedrijf;
- de noodzaak tot het scheppen van een stelsel van verplichte gedetailleerde normen waaraan alle fondsen zich zouden moeten houden. Te noemen zijn de uiteenlopende aantallen gehuwden, c.q. ongehuwden in kleine groepen en de consequenties van echtscheiding en al dat soort actuariële „hoogstandjes”. Bij landelijke verplichtstelling zou dit soort zaken een „actuariële wetboek” noodzakelijk maken;
- het feit dat het mogelijkheden biedt tot „handigheidjes”. Het aantal extra pensioenjaren bij de nieuwe werkgever hangt b.v. af van het niveau waarop men bij de nieuwe werkgever begint. Des te groter de promotie bij de verandering van werkkring, des te minder extra jaren en

des te groter dus de resterende pensioenbreuk zal zijn. Het omgekeerde werkt ten gunste van de werknemer;

- de verschillende behandeling van vergelijkbare werknemers, die daarvan het gevolg is (het voordeel van extra pensioenjaren is dat ook latere salarisverhogingen leiden tot pensioenverhogingen over de extra jaren. „Gelijke” werknemers die op hetzelfde tijdstip in dienst zijn getreden, krijgen derhalve ook in latere jaren verschillende pensioenverhogingen als, toevallig, hun meegebrachte reserve verschilt);
- het feit dat de methode uitsluitend effect heeft als de nieuwe werkgever een z.g. „final-pay”-regeling of vergelijkbare formule hanteert; met andere woorden reserve-overdracht dient geen integraal doel.

Samenvattend zouden wij ten aanzien van de „DSM-methode” willen stellen dat de bereidheid tot reserve-overdracht goed is en soms ook een goede oplossing voor de pensioenbreuk biedt. Als algemeen en verplicht toe te passen interimoplossing voor de pensioenbreuk heeft die methode echter te veel bezwaren. Ze is dan in feite niet anders dan een omslachtig instrestwinststelsel. Zoals reeds opgemerkt, kan de enige reden waarom de werkgever bereid is iets extra te doen het feit zijn dat hij gaat profiteren van de rentewinst op de bij vroegere werkgever(s) opgebouwde reserve. Het is dan veel eenvoudiger dat de oude werkgever met die rentewinst zelf het verworven pensioen verhoogt en dat de nieuwe werkgever de middelen die hij nu incidenteel extra beschikbaar wil stellen, systematisch voor alle deelnemers in de pensioenregeling aanwendt. Bij dit laatste kan men denken aan een aangepaste vorm van het levensjarenbeginsel (bij voorbeeld een toeslag naar rato van het saldo van loontrend en rentemarge. Administratief is dat mogelijk, en daaruit blijkt eens te meer dat een instrestwinststelsel niet strijdig behoort te zijn met b.v. het levensjarenbeginsel).

Zijn de kosten van een instrestwinststelsel op te brengen?

In het navolgende zal worden betoogd dat thans aanzienlijke dalingen van de pensioenkosten optreden die — behoudens op zichzelf staande uitzonderingen — de kosten van een instrestwinststelsel ruimschoots kunnen opvangen. De bespreking is gesplitst in een vijftal stukken: statistische gegevens, conclusies daaruit, indicatie kostendaling, kosten instrestwinststelsel en randproblemen.

Statistische gegevens

Gezien de economische zorgen van dit moment is het terecht dat over de kostenkant van een instrestwinststelsel niet te gemakkelijk wordt heengestapt. Daarom zullen wij eerst laten zien dat er, bij de huidige daling van de pensioenkosten in relatie tot de salarissom, ruimte aanwezig is voor pensioenverbetering. De bedoelde kostendaling heeft twee oorzaken:

- de gemiddelde salarisstijging is belangrijk lager dan vroeger;
- de beleggingsopbrengsten op de pensioenbesparingen zijn hoger dan ooit.

De laatste stelling wordt bevestigd door de praktijk. Verscheidene pensioenfondsen hebben — al dan niet in persberichten — laten weten dat zij goede resultaten hebben geboekt. Daardoor konden soms belangrijke premiereducties of pensioenverbeteringen worden doorgevoerd. Bij de pensioenfondsen, die meer in de anonimiteit werken, zijn de resultaten doorgaans niet slechter. Een en ander is met gegevens uit de verslagen van de Verzekeringskamer te illustreren (zie tabellen 1 en 2).

Het overzicht van de bedrijfspensioenfondsen brengt nagenoeg alles in beeld dat op bedrijfstaksniveau aan pensioenvoorzieningen tot stand is gebracht. Ook het omvangrijke PGGM is een bedrijfspensioenfonds en is derhalve in de

cijfers begrepen. De vermelde cijfers over de ondernemingspensioenfondsen — doorgaans verbonden aan een enkel bedrijf — betreffen de grote pensioenfondsen van de overwegend ook grote ondernemingen. Volgens de Verzekeringskamer betreft dit fondsen waarvan de wiskundige reserve meer dan 97% omvat van het totaal.

Tabel 1. Bedrijfspensioenfondsen

	1969	1972	1975	1978
Aantal actieve deelnemers (× 1000)	1.262	1.337	1.342	1.453
Premie-inkomen totaal (in mln. gld.)	741	1.386	2.310	3.406
Gemiddelde premie per deelnemer in gld.	587	1.037	1.721	2.344
Loonindex (CBS jaargem. 1972 = 100)	73	100	144	179
Gemiddelde premie per deelnemer, herleid naar loonpeil 1969	587	757	872	956
Wiskundige reserve na aftrek herverzekering totaal (in mln. gld.)	7.035	10.536	15.984	24.513
Balanswaarde beleggingen (in mln. gld.)	7.676	11.758	18.255	28.608
Balanswaarde beleggingen in procenten van de wiskundige reserve	109	112	114	117
Procentueel rendement van de beleggingen	5,49	6,50	7,41	7,95
Wiskundige reserve „slapers” a) (in mln. gld.) ..	1.454	2.607	3.544	5.719
Wiskundige reserve gepensioneerden a) (in mln. gld.)	1.990	3.178	4.667	7.936

a) Geschat d.m.v. evenredige verdeling van de reserve herverzekering.

Tabel 2. Ondernemingspensioenfondsen

	1969	1972	1975	1978
Aantal actieve deelnemers (× 1.000)	354	388	386	410
Premie-inkomen totaal (in mln. gld.)	847	1.345	2.209	2.563
Gemiddelde premie per deelnemer in gld.	2.393	3.466	5.723	6.251
Loonindex (CBS jaargem. 1972 = 100)	73	100	144	179
Gemiddelde premie per deelnemer, herleid naar loonpeil 1969	2.393	2.530	2.901	2.549
Wiskundige reserve totaal (in mln. gld.)	9.649	13.980	20.287	30.444
(na aftrek herverzekering)				
Balanswaarde beleggingen (in mln. gld.)	10.595	15.054	21.838	33.394
Balanswaarde beleggingen in procenten van de wiskundige reserve	110	108	108	110
Procentueel rendement van de beleggingen	5,42	6,09	7,15	7,64
Wiskundige reserve „slapers” a) (in mln. gld.) ..	648	1.159	1.528	2.035
Wiskundige reserve gepensioneerden a) (in mln. gld.)	3.442	5.102	7.644	11.500

a) Geschat d.m.v. evenredige verdeling van de reserve herverzekering.

De grote afwezigheid in het overzicht is het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP), dat eind 1979 een balanstotaal had van f. 81.788 mln. en groter is dan alle bedrijfs- en ondernemingspensioenfondsen tezamen. Over 1978 ontving het ABP ongeveer f. 7 mrd. aan premie. Daar het ABP ruimschoots aan de met een interestwinststelsel beoogde methodiek voldoet — alle pensioenen, incl. die van de slapers, worden welvaartsvast gehouden — de regeling van het ABP bovendien in een aparte wet is geregeld en de wijze van financiering afwijkt van die bij de andere fondsen, wordt dit pensioenfonds verder buiten beschouwing gelaten.

Naast de door de pensioenfondsen uitgevoerde voorzieningen zijn er nog de pensioenregelingen die bij particuliere verzekeringsmaatschappijen zijn ondergebracht. Afzonderlijke cijfers daarvan zijn slechts gedeeltelijk bekend, omdat deze meestal zijn begrepen in de totaalcijfers van het verzekeringsbedrijf. In het *Financiële Dagblad* van 18 augustus 1978 is Verbraak ingegaan op het aandeel van de levensverzekeraars in de pensioenmarkt. Op basis van cijfers die eveneens zijn ontleend aan verslagen van de Verzekeringskamer, komt hij tot de conclusie dat het geschatte „pensioenaandeel” in de totale produktie van de verzekeraars in de jaren 1960 t/m 1975 is gestegen van 37% tot 54%. (Deze stijging werd overigens niet zo zeer veroorzaakt door groei van het pensioenaandeel, maar door relatieve stagnatie in de produktie van de overige verzekeringen). Uit de latere verslagen kan men afleiden dat die verhouding op ruim 50% is blijven steken. Voor zover geen afzonderlijke cijfers voor het pensioenaandeel werden verstrekt en geen betere schatting moge-

lijk leek, is daarom aangenomen dat het pensioenaandeel 55% bedraagt van de totale portefeuille.

Aldus kunnen voor 1976, 1977 en 1978 de volgende cijfers van de bij de verzekeraars ondergebrachte pensioenverplichtingen worden geschat (zie tabel 3).

Tabel 3. Pensioenverplichtingen bij particuliere verzekeraars

	1976	1977	1978
Bruto collectief premie-inkomen (in gld. × 1.000)	2.557	2.873	2.859
Verleende rentestandskortingen en overrente-aandelen (in mld. gld.) naar schatting a)	542	524	518
Kortingen enz. in procenten van het premie-inkomen	21	18	18
Collectief premie-inkomen na aftrek kortingen	2.015	2.349	2.341
Wiskundige reserve lopende en uitgestelde lijfrenten (in mln. gld.) b)	18.187	20.763	23.337
Waarde van de beleggingen	21.717	24.474	27.591
Procentueel rendement van de beleggingen	7,53	7,72	7,81
Extra reserve (in mln. gld.)	1.533	1.841	2.237
Extra reserve in procenten van de wiskundige reserve	8,4	8,9	9,6
Wiskundige reserve „slapers” (in mln. gld.) b)	1.273	1.453	1.634
Wiskundige reserve gepensioneerden (in mln. gld.) b)	6.370	7.231	8.306

a) Het vermelde premie-inkomen is vóór aftrek van rentestandskortingen en winstdeling. Geschat is dat van het totale bedrag aan kortingen enz. dat in het Verslag van de Verzekeringskamer is vermeld, 75% betrekking heeft op pensioenverzekeringen. Vermoedelijk is deze schatting aan de lage kant.

b) Aangenomen is dat alle lijfrenten de collectieve portefeuille betreffen. De reserves voor „slapers” en gepensioneerden werden niet apart vermeld. Aangenomen is dat de portefeuille van de verzekeraars een samenstelling heeft die overeenkomt met die van de ondernemingspensioenfondsen. Daar blijkt de wiskundige reserve voor „slapers” ongeveer 7% van het totale bedrag uit te maken. Voor gepensioneerden is de premiereserve geschat op de vermelde totale reserve voor lopende lijfrenten. Daar ook de individuele portefeuille lijfrenten bevat, geven deze cijfers een te hoge schatting voor het pensioenaandeel van de verzekeraars.

Als we de cijfers voor 1978 voor de verzekeraars vergelijken met de hiervoor genoemde van de pensioenfondsen, dan blijkt bijvoorbeeld dat de wiskundige reserve bij de verzekeraars nog niet de helft bedraagt van die van de bedrijfs- en ondernemingspensioenfondsen gezamenlijk. Gaan we uit van de totale premieontvangst en wordt ook het ABP in aanmerking genomen, dan blijkt het aandeel van de particuliere verzekeraars in de Nederlandse pensioenvoorzieningen ongeveer 15% te zijn.

Conclusies uit de verzamelde cijfers

Uit de cijfers zijn conclusies te trekken met betrekking tot de (stijgende) beleggingsopbrengsten op pensioenbesparingen en de (dalende) premielasten. Bij de pensioenfondsen zijn de beleggingsrendementen in negen jaar gestegen van minder dan 5,5% tot gemiddeld ongeveer 7,75%. Het rendement bij de verzekeraars bedroeg in 1978 7,8%. Hierbij mag er op worden geattendeerd dat de inflatie, zoals bekend, na 1975 juist daalde. We zullen de cijfers voor elk van de uitvoeringscategorieën apart bespreken.

Bij de bedrijfspensioenfondsen is de gemiddelde premie per deelnemer belangrijk sterker gestegen dan de loonindex. Deze toename behoeft echter niet het gevolg te zijn van autonome kostenstijging van de pensioenvoorzieningen. Vooral bij de bedrijfspensioenfondsen zijn namelijk in het begin van de jaren zeventig belangrijke verbeteringen van de pensioenregelingen tot stand gekomen, waarvoor de premies in die fondsen moesten worden verhoogd. De meeste grote ondernemingspensioenfondsen hadden al eerder goede of uitstekende pensioenformules. Daar was derhalve geen behoefte aan spectaculaire verbeteringen. De stijging van de gemiddelde premie per deelnemer was bij de ondernemingspensioenfondsen dan ook belangrijk minder dan die bij de bedrijfspensioenfondsen. Bij de ondernemingspensioenfondsen is de premiestijging na 1975 zelfs belangrijk achtergebleven bij de stijging van de loonindex. Dit achterblijven bij de loonindex heeft ongewijfeld te maken met de afgenomen salarisontwikkeling in deze periode. Door de verbeteringen in de bedrijfspensioenregelingen is bovendien wel enige verschuiving opge-

treden van de ondernemingspensioenfondsen en de verzekeraars naar de bedrijfspensioenfondsen. De bedrijfspensioenfondsen hebben, in premie-inkomen gerekend, hun „marktaandeel” duidelijk vergroot t.o.v. de ondernemingspensioenfondsen en de particuliere verzekeraars. Wegens de al doorgevoerde belangrijke verbeteringen mag verwacht worden dat ook bij de bedrijfspensioenfondsen de reële groei zal afnemen.

Een bijzonder punt bij de bedrijfspensioenfondsen is dat de premies er vaak onafhankelijk zijn van de actuariële benodigde premies in een bepaald jaar. Zij werken — meer dan de ondernemingspensioenfondsen — met „doorsneepercentages”, die worden uitgedrukt in het salaris of de pensioengrondslag. Een daling van de reële (actuariële berekende) kosten komt dan *niet* tot uitdrukking in het premie-inkomen. Wel leidt een aldus te hoge premie dan tot meer winst bij de fondsen. Daarover geeft de opgenomen verhouding tussen de balanswaarde van de beleggingen en de wiskundige reserve informatie. Het verschil tussen beide grootheden wordt doorgaans aangeduid als „extra reserve”. Deze „extra reserve” blijkt bij de bedrijfspensioenfondsen te zijn gestegen van 9% in 1969 tot 17% in 1978. Bij een aantal bedrijfspensioenfondsen is de aldus bepaalde „extra reserve” niet vrij besteedbaar, omdat deze bestemd is ter dekking van voorwaardelijke uitkeringen. Aangenomen mag worden dat in totaal de omvang van de voorwaardelijke verplichtingen minder is gestegen dan die van de onvoorwaardelijke verplichtingen, zodat de stijging van de vrij besteedbare extra reserve groter zal zijn dan het verschil tussen de genoemde 9% en 17% doet vermoeden. Bij de ondernemingspensioenfondsen waar gemiddeld genomen eerder de neiging bestaat jaar voor jaar de actuariële benodigde premies te betalen, blijkt de extra reserve rond 10% van de premiereserve te zijn gebleven met dien verstande, dat ook bij de ondernemingspensioenfondsen een eerdere daling is overgegaan in een stijging.

Uit de cijfers van de verzekeraars blijkt dat ook daar de extra reserve een duidelijke toename vertoont, hetgeen duidt op gunstige bedrijfsresultaten (lees: beleggingsopbrengsten) van de verzekeraars. De relatieve daling van de premie die naar verwachting zal zijn opgetreden voor de bij de verzekeraars ondergebrachte regelingen, is niet goed uit de verslagen van de Verzekeringskamer af te leiden. De premie na aftrek van kortingen stijgt daar de laatste jaren echter weinig, zo blijkt uit het voor de verzekeraars gegeven overzicht. Het zou onjuist zijn om te menen dat dit verband zou houden met een achteruitgang van de relatiekring der verzekeraars. Als een dergelijke achteruitgang zich al voltrekt, gaat die namelijk zeer traag. Er moet dus ook een relatieve kostendaling bij de verzekerde pensioenregelingen zijn opgetreden.

Al met al menen wij dat de pensioenkosten, in relatie tot de bijbehorende salarissom, de laatste jaren een dalende lijn laten zien. Bij de bedrijfspensioenfondsen blijkt dat (nog) niet uit een daling van de premie, maar uit de toename van de extra reserve. Bij de ondernemingspensioenfondsen is wel reeds een premiedaling waar te nemen en er zijn voldoende indicaties dat bij regelingen die zijn ondergebracht bij verzekeraars, hetzelfde verschijnsel is opgetreden.

Door de hoge rentestand en de nog verder gematigde salarisonwikkeling zal naar onze mening uit de nog komende verslagen van de Verzekeringskamer blijken dat de kostendaling zich in 1979, 1980 en 1981 in versterkte mate zal hebben voortgezet. De met de vermelde cijfers aantoonbare daling is echter nog sterk versluierd door in vele regelingen reeds uit die ruimte gerealiseerde pensioenverbeteringen. Daarom zal met behulp van een globaal model een indicatie van de omvang van die daling worden gegeven voor het gemiddelde pensioenfonds, los van wijzigingen en uitbreidingen van de pensioenregelingen.

Indicatie van de daling van de pensioenkosten

Uit de voor de ondernemingspensioenfondsen verstrekte cijfers blijkt dat in 1978 de premie per deelnemer gemiddeld

f. 6.251 bedroeg. De totale wiskundige reserve voor de actieve deelnemers, dus excl. slapers en gepensioneerden, bedroeg in dat jaar (in mln.): $f. 30.444 - f. 2.035 - f. 11.500 = f. 16.909$. Dit is per actieve deelnemer (410.000) ruim f. 41.000. Voor verreweg de meeste actieve deelnemers aan pensioenregelingen wordt bij (inflatoire) salarisverhogingen het in het verleden opgebouwde pensioen verhoogd met ten minste het laagste van het inflatiepercentage en de algemene loontrend. (In „echte” „final-pay”-regelingen wordt de werkelijke individuele salarisverhoging toegepast).

Vervolgens nemen we aan dat in 1978 een situatie zou hebben gegolden die qua inflatie, loontrend en rente vergelijkbaar is met 1969. Het inflatiepercentage bedroeg in 1969 ca. 7% en de stijging van het index-cijfer van de regelingslonen 9%. Als nu inderdaad het laagste van deze percentages op de pensioenen der actieven wordt toegepast, zou optrekking van de z.g. „backservice” op basis van de percentages uit 1969, in 1978 7% van de desbetreffende reserve hebben gevegd. De gemiddelde opbrengst van de beleggingen bedroeg in 1969 5,42%. Bij een rekenrente van 4% levert dit een rentewinst van 1,42%, die voor financiering van de „backservice”-optrek kan worden aangewend. Berekend over de gemiddelde reserve der actieven ad f. 41.000 zou de „backservice”-optrek in dat geval per deelnemer gemiddeld f. 2.288 hebben gekost. Dat komt neer op 36,5% van de gemiddelde premie ad f. 6.251 die reël in 1978 gold.

Nu kijken we naar de werkelijkheid van 1978. Het werkelijke inflatiepercentage bedroeg in 1978 ca. 4, de stijging van de loonindex 6% en de gemiddelde beleggingsopbrengst 7,64%. De geschatte kosten van de werkelijke „backservice”-optrek waren aldus gemiddeld 4% - 3,64% van f. 41.000 = f. 148 (=2,5% van de gemiddelde premie). Zouden dus de inflatoire salaristrend en de beleggingsopbrengst in 1978 ongeveer gelijk geweest zijn aan die in 1969, dan zou de pensioenlast in 1978 36,5% - 2,5% = 34% hoger zijn geweest. Zoals reeds opgemerkt, zal blijken dat deze daling zich in de jaren 1979 t/m 1981 nog zal hebben voortgezet. We zien dus een daling van de reële jaarlijkse pensioenlast, los van wijzigingen in het niveau van de regelingen, die enkele tientallen procenten van de premien beloopt. Hierbij is dan nog geen rekening gehouden met het feit dat de fondsen met een waardevastheidsbeleid voor de gepensioneerden ook daarvoor minder nodig hebben.

Er wordt nogmaals op gewezen dat de vergelijking is gebaseerd op een gemiddelde regeling, alsof die ook in 1969 al zou hebben gegolden. Nu kan men stellen dat het beeld dan wel erg abstract wordt, omdat in 1969 het streven de gekweekte pensioenen op peil te houden nog niet zo sterk was als nu. Wel zou kunnen worden gesteld dat een streven naar waardevastheid is overgegaan in een streven naar welvaartsvastheid. Voor de jaren ná 1978 is onze conclusie derhalve des te waarschijnlijker. Inmiddels is de loontrend immers „rustiger” dan de prijstrend. Als men de situatie van 1975 zou vergelijken met die van 1980, zal de pensioenkostendaling zeker even sterk tot uiting komen, terwijl ons inziens sinds 1975 het niveau van pensioenregelingen weinig is verbeterd bovendien.

Kosten intrestwinststelsel voor de pensioenfondsen

Op basis van de gegevens uit de verslagen van de Verzekeringskamer, kan een redelijke schatting worden gemaakt van de kosten van een intrestwinststelsel, en wel op basis van de situatie bij de bedrijfspensioenfondsen en de ondernemingspensioenfondsen. Bij die fondsen bedroeg in 1978 de totale wiskundige reserve voor de „slapers” (in mln.) $f. 5.719 + f. 2.035 = f. 7.754$. Dit is 14,1% van de totale wiskundige reserve bij die fondsen (f. 54.957 mln.). Stellen we het rentewinstpercentage op 3,5 (na aftrek van 0,25% marge) dan zou de intrestwinst-verhoging van de slapers-pensioenen in 1978 hebben gekost 3,5% van f. 7.754 mln. = f. 271 mln. De totale wiskundige reserve voor de gepensioneerden van deze

ondsen blijkt eind 1978 f. 19.436 mln. te bedragen. Verhoging met 3,5% zou dus f. 680 mln. kosten.

Deze f. 271 mln. en f. 680 mln. betekenen echter t.o.v. de huidige situatie lang niet ten volle een kostenverhoging, aangezien een vrij groot aantal fondsen al formules toepast die ten minste aan de norm van een verplicht instrestwinststelsysteem voldoen. De „Adviescommissie voor Pensioenen” schatte in een publikatie van augustus 1980 dat dit geldt voor ca. 600.000 deelnemers in een pensioenregeling (excl. ambtenaren). Rekening houdend met het feit dat een aantal werknemers gelijktijdig zowel in een bedrijfspensioenfonds als in een ondernemingspensioenfonds deelneemt, mag men aannemen dat ten minste een derde van de slapers reeds een verhoging ontvangt die aan de interestwinstnorm voldoet. Van de gepensioneerden is minder bekend, maar onze indruk is dat van het bedrag dat de bedrijfspensioenfonds en de ondernemingspensioenfonds aan de gepensioneerden uitkeren wel driekwart een verhoging volgens deze norm ondergaat.

De kostenverhoging als gevolg van verplichte invoering van een instrestwinstnorm zou dan bedragen: $\frac{2}{3} \times f. 271 \text{ mln.} + \frac{1}{4} \times f. 680 \text{ mln.} = \text{ca. f. 350 mln.}$ Indien we de kostendaling van 34% eens laag „afronden” op 20%, staat tegenover deze geschatte kostenstijging een kostendaling van ten minste 20% van de premie. Voor deze twee typen fondsen gezamenlijk belooft dan die daling 20% van (f. 3.406 mln. + f. 2.563 mln.) = ca. f. 1.200 mln.

Het blijkt dus dat bij de bedrijfspensioenfonds en ondernemingspensioenfonds de door een gunstiger rente, loonmutatie en inflatie opgetreden kostendaling voor de actieven, meer dan ruimschoots opweegt tegen de extra kosten die een verplicht instrestwinststelsysteem zou meebrengen voor de niet-actieven. Een wettelijk verplicht instrestwinststelsysteem zal dus over het algemeen niet leiden tot een lastenverhoging voor het bedrijfsleven, en een zekere terugdringing van snel stijgende interne marges bij de pensioenfonds beteken.

Randproblemen

Tot dusver was onze beschouwing gebaseerd op de totaliteit van de pensioenvoorzieningen. Voor enkele fondsen kan wettelijke invoering van een instrestwinststelsysteem wel degelijk problemen geven. Naar onze mening zal het daarbij in hoofdzaak om drie categorieën gaan:

- a. pensioenfonds en -regelingen in bedrijfstakken die in moeilijke omstandigheden verkeren;
- b. pensioenregelingen die bij verzekeraars zijn ondergebracht en waarbij de toekomstige rentewinst al in de vorm van een gedeeltelijke contante waarde is „afgekocht” via een z.g. SL- of TL-korting op de te betalen premies (dit zal ongeveer de helft van het „verzekeringgedeelte” betreffen);
- c. pensioenregelingen die als oplossing voor de „pensioenbreuk” het levensjarenbeginsel hebben ingevoerd.

Naar aanleiding van deze probleemsituaties maken wij de volgende opmerkingen.

Zwakke bedrijfstakken. Bedrijven die geen enkele lastenverzwaring kunnen dragen zouden voorlopig van de verplichte toepassing van het instrestwinststelsysteem moeten worden uitgezonderd. Dit gegeven zou anders elke verbetering in de pensioensituatie onmogelijk maken. Het probleem van de „moeilijke gevallen” dient noodzakelijkerwijs te blijven liggen tot de invoering van een „echte” pensioenplicht; evenals het probleem van de z.g. „witte vlek”, d.w.z. de werknemers die in geen enkele aanvullende pensioenregeling zijn opgenomen.

Afgekochte rentewinst. Ook de afgekochte toekomstige rentewinst zouden wij als een randprobleem willen betitelen. Naar schatting gaat het hier om minder dan de helft van de bij de verzekeraars ondergebrachte regelingen, zodat het in

totaal naar schatting om ca. 7½% van de totale „pensioenmarkt” zal gaan. Het aantal contracten met SL- of TL-korting zal bovendien nog wel verder dalen. Voor de toekomst is dit probleem namelijk op te lossen door in alle gevallen de „afkoop” van toekomstige rentewinst, in de vorm van SL- of TL-kortingen, te vervangen door uitkering van de reëel gemaakte rentewinst. Voor de slapers en gepensioneerden voor wie de rentewinst is afgekocht, zou strikt genomen degene die de „afkoopsom” heeft genoten, moeten worden aangesproken. Maar de genietter zal niet steeds zijn aan te wijzen of in staat zijn tot restitutie. Er bestaat dus voor dergelijke bij de verzekeraars ondergebrachte regelingen een overgangsvraagstuk. In deze gevallen lijkt ons enige tegemoetkoming van de zijde van de verzekeraars ook niet onredelijk. Zij hebben namelijk de „afgekochte” rentewinst veelal reeds in ruime mate „terugverdiend”.

Levensjarenbeginsel. Er zullen bij elke wettelijke verbetering op pensioengebied regelingen zijn die daarvan structureel „hinder” ondervinden. Bij invoering van een instrestwinststelsysteem geldt dit vooral voor regelingen die het z.g. levensjarenbeginsel hebben ingevoerd. Daarin worden namelijk, ook voor op oudere leeftijd in dienst getreden werknemers, de pensioenverhogingen over salarisverhogingen berekend alsof ieder veertig dienstjaren kan bereiken. Indien dan ook de vroegere werkgever de daar opgebouwde pensioenaanspraken verhoogt, zoals b.v. bij een instrestwinststelsysteem het geval is, ontstaat een „doublure”. Deze doublure treedt trouwens momenteel ook al in een aantal situaties op, onder meer indien een ambtenaar, of iemand uit de bouwnijverheid, overgaat naar de metaalnijverheid. In regelingen waarin het levensjarenbeginsel wordt toegepast, doet men er dan goed aan voor de thans actieven rekening te houden met de verhogingen die op latere leeftijd gekomen werknemers elders ontvangen. Aldus ontstaat in regelingen met het levensjarenbeginsel geen wezenlijke kostenverhoging als gevolg van invoering van een instrestwinststelsysteem. Tegenover de extra kosten voor de slapers staat namelijk kostenbeperking voor de actieven.

Slot

Gezien het voorgaande kan een instrestwinststelsysteem thans in het algemeen gemakkelijk worden gefinancierd uit de ruimte die is ontstaan uit de relatieve daling van de pensioenkosten gedurende de laatste jaren. Nu zou men kunnen opmerken dat de verlichting van de pensioenkosten in de huidige economische omstandigheden een welkome meevaler voor het bedrijfsleven is. Die opvatting zou er echter toe leiden dat alle gepraat over pensioenverbetering en een Pensioenwet werknemers beter onmiddellijk kan worden gestaakt. Elke verbetering zal immers geld kosten.

Zouden nu niet spoedig maatregelen worden getroffen als in het voorgaande aangeduid, dan is het gevolg dat er „dode reserves” bij de pensioenfonds zullen ontstaan en dat het bedrijfsleven zich instelt op een kostendaling. Toekomstige verbetering van de pensioenregelingen zal dan moeilijker zijn te realiseren. Door de vrijgekomen „ruimte” nu reeds te gebruiken voor een zinvolle pensioenverbetering door invoering van een instrestwinststelsysteem, zal een uiteindelijke overgang op meer afdoende verbeteringen — al dan niet in een Pensioenwet werknemers — veel gemakkelijker kunnen plaatsvinden. Wachten op een afdoende regeling zonder het voorlopig optimale in te voeren, zou wel eens kunnen betekenen dat een afdoende regeling definitief uit het zicht verdwijnt. Het beste zou dan de vijand van het goede zijn.

J. P. B. Arts
H. L. F. Verbraak
P. van Yperen